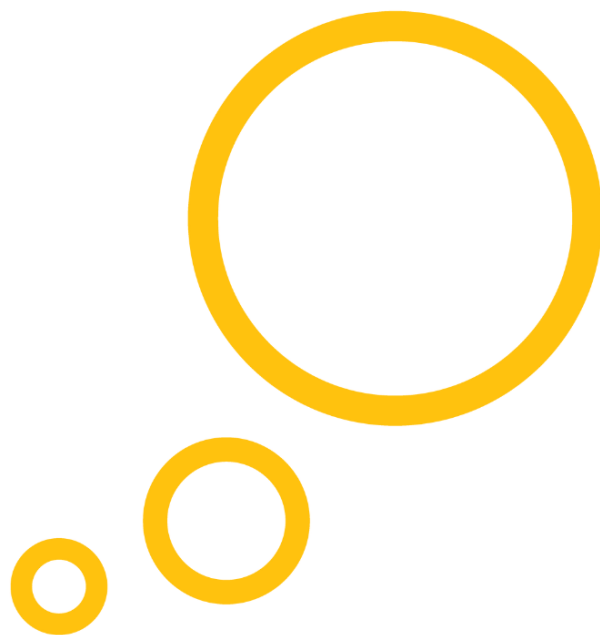


Sivistyksellä kestävään tulevaisuuteen

Raportti asiantuntijaryhmän työskentelystä



Sivistystila-sarja osa 3
Nina Hjelt (toim.)

Sisällys

Tausta: Sivistystila kutsuu osaksi sivistystehtävää	2
1. Työpaja 3. Sivistyksellä kestävään tulevaisuuteen: tavoitteet ja toteutus.....	5
2. Menneisyys: Edistystä vai kestävää kehitystä?	6
3. Nykyisyys: Sivistyksen ja kestävyiden kysymykset ajassamme	8
4. Tulevaisuus: Kohti kestävää sivistystä	13
5. Ajatuksia Sivistystilan sisällöiksi	17
6. Lopuksi.....	19
Tausta-aineistoa	20

Tausta: Sivistystila kutsuu osaksi sivistystehtävää

Tänä päivänä Suomi tunnetaan kansainvälisesti korkean osaamisen yhteiskuntana. Menestys erityisesti OECD:n lasten ja aikuisten osaamisvertailuissa, Pisassa ja PIAACissa, tuo Suomeen koulutusturisteja. Monissa vertailuissa Suomi nähdään yhtenä maailman parhaista maista elää. Miten olemme tämän kaiken saavuttaneet?

Kvs-säätiö (Kansanvalistusseura sr.) haluaa avata yhteiskunnallista keskustelua kasvatuksen ja sivistyksen arvopäämääristä. Muodostamme yhteistä ymmärrystä yhteiskunnan sivistystehtävästä, sen kentästä ja toiminnasta. Sivistys ei ole ylhäältä alas annettu asia, vaan yhteinen ponnistus, johon jokainen yhteiskunnan jäsen osallistuu. Käsitteet sivistyksen määritelmästä ovat tietenkin moninaiset, mutta aihe koskettaa jokaista suomalaista. Jokaisella tulee olla mahdollisuus osallistua keskusteluun. Tätä varten haluamme koota tietoon ja tutkimukseen perustuvaa pohjaa ja antaa työkaluja ja kanavan sivistystehtävän muotoiluun osallistumiseksi. Haluamme osallistaa ja vahvistaa kansalaisten ääntä tulevaisuuteen suuntaavan kasvatuksen ja koulutuksen saralla.

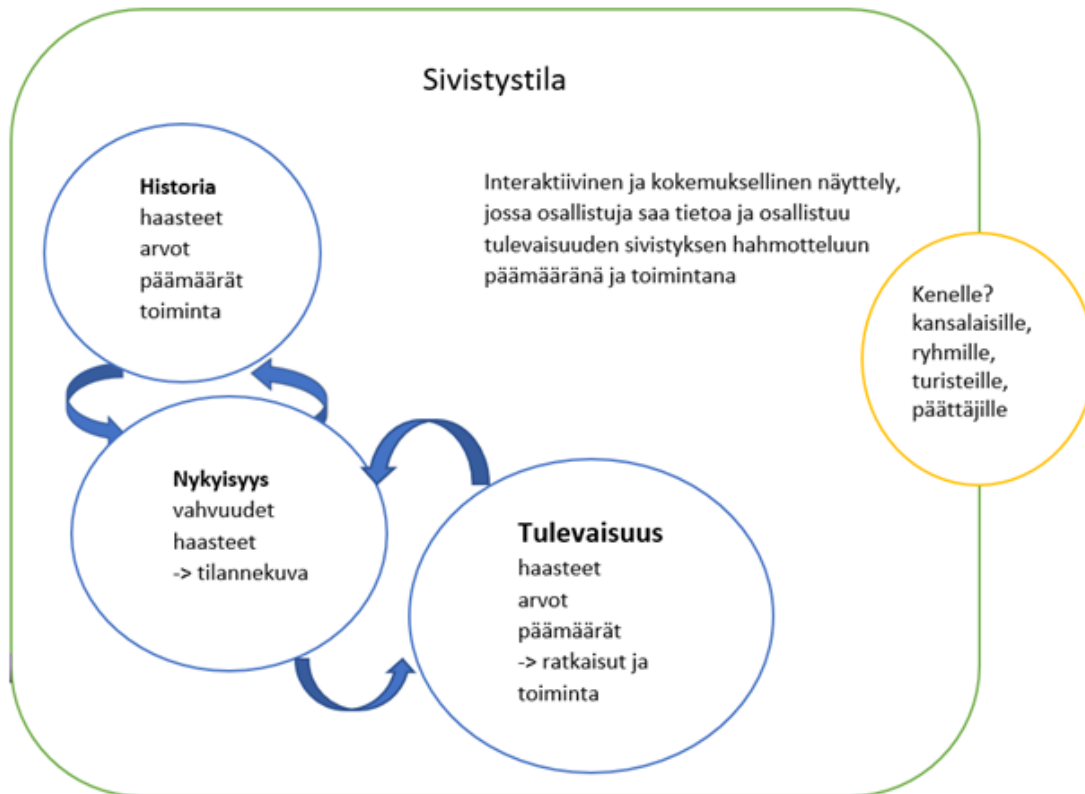
Yhteiskunta uusintaa ja uudistaa itseään järjestelmällisesti kasvatuksen ja koulutuksen avulla. Tulevaisuuden yhteiskuntaa ja maailmaa hahmotellessamme meidän tulee tunnistaa ja arvioida koulutuspolitiikkaa ohjaavia arvoja ja tavoitteita.

Suomalaisessa koulutuspolitiikassa ja kasvatustyössä sivistys on 1870-luvulta saakka nähty sekä päämääränä että välineenä. Sivistynyttä kansaa kasvatettiin aikanaan alamaista kansalaisiksi. Demokraattisten yhteiskuntien edellytyksenä nähtiin lukutaitoinen ja informoitu väestö. Kuitenkin myös ihmisen henkilökohtaisella kasvulla ja kehityksellä on nähty olevan itseisarvo.

Tulevaisuus nähdään usein ongelmien värittämänä. Onkin totta, että vastassamme on viheliäisiä ongelmia. Niiden ratkaisemiseen haemme reflektiopohjaa menneestä. Olemme Suomessa aiemminkin selvinneet haasteista sivistyksen avulla. Meillä on edellytykset vastata jatkossakin edessämme oleviin haasteisiin. Tämä vaatii kuitenkin ajassamme sivistysihanteen ja sen päämäärien uudelleentarkastelua sekä niiden viemistä käytännön tasolle. On tärkeää kyetä yhtäältä luomaan arvopohjaisia tavoitteita sekä toisaalta tunnistamaan ja arvioimaan erilaisia vaikutteita oppimisen ja sivistyksen edistämisyrittämysten takana.

Kansanvalistusseura avaa vuonna 2022 yleisölle Sivistystilan. Sivistystila on fyysinen paikka, joka kutsuu laajasti ihmisiä katsomaan suomalaisen sivistyksen ja koulutuksen tarinan kautta tulevaisuuteen.

Sivistystilassa jokainen pääsee osaksi sivistyksen tarinaa.



Kuva: Sivistystila

Sivistystilan on määrä avautua loppukeväällä 2022, mutta kehittäminen jatkuu avaamisen jälkeenkin. Vuonna 2024 Kvs täyttää 150. Juhlavuosi tullaan huomioimaan myös Sivistystilassa.

Kutsuimme Sitran Sivistys+ -ohjelman tuella koolle asiantuntijaryhmän tuottamaan neljässä työpajassa sisältöjä Sivistystilaan. Työpajojen teemat kietoutuvat toisiinsa. Kussakin työpajassa on eri näkökulma, josta sivistystä tarkastellaan.

Työpajojen teemat

1/Eurooppalainen sivistyskeskustelu

Elinikäisen oppiminen ja aikuiskasvatuksen humanistinen perusta, kansainvälinen keskustelu ja viitekehys sekä tämän liittyminen muuhun sivistyskeskusteluun. Suomalaisessa keskustelussa eurooppalaiset vaikutteet ovat olleet vahvassa asemassa; kansainvälisellä keskustelulla on suorat linkit myös suomalaisiin ratkaisuihin.

- Mitä Euroopassa ajatellaan sivistyksen tähtäävästä aikuiskasvatuksesta ja sen tulevaisuudesta?

2/ Sivistys kuuluu kaikille

Koulutuksen, kasvatuksen ja muun sivistystyön laajentaminen kaikkien saataville suomalaisessa yhteiskunnassa. Koulutusjärjestelmämme ja vapaan sivistystyön historian isot visiot ja käännekohdat tasa-arvon edistämiseksi sekä näiden tulevaisuuden näkymät. Syrjintä ja eriarvoisuus kasvatuksen kentillä.

- Mitä kuuluu tasa-arvolle ja ihmisarvolle suomalaisen sivistyksen perustana?

- Millaista yksilöiden ja ryhmien ulossulkemista kasvatuksen kentällä tapahtuu ja miten voisimme toimia paremmin?

3/ Sivistyksellä kestävään tulevaisuuteen

Rajallinen planeettamme ja muut tulevaisuuden haasteet. Uudet sivistystarpeet ekologisesti ja sosiaalisesti kestävään tulevaisuuden saavuttamiseksi.

- Millaisia ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyiden ongelmia kohtaamme?
- Miten ne vaikuttavat sivistystehtävän päämääriin – vai vaikuttavatko?

4/ Sivistyksen monet motiivit

Kasvatuksen kentällä kilpailevat intressit. Kasvatuksessa halutaan osin säilyttää ja osin uudistaa yhteiskuntaa.

Oppimiselle eri yhteyksissä asetettavia päämääriä.

- Onko oppimisen tavoitteena yhteiskunnassa käytännössä työelämässä ja kilpailussa hyödynnettävät tiedot, taidot ja osaaminen?
- Onko oppiminen pakkoa vai mahdollisuutta?
- Millaisia tulevaisuuden näkymiä kasvatuksen kentällä kilpailevat eri intressit avaavat?

Sivistystilan sisällöt on tuotettu asiantuntijayhteistyössä. Suuri kiitos asiantuntijaryhmämme jäsenille, jotka ovat heittäytyneet työskentelyyn ja tehneet siitä laaja-alaisen ja kriittisen:

Anna Finnilä (Helsingin kaupunginmuseo), Jenni Helakorpi (Helsingin yliopisto), Ulpuukka Isopahkala-Bouret (Turun Yliopisto), Maria Joutsenvirta (Aalto-yliopisto), Heli Kautonen (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura), Anna-Kaisa Koski (Punos -työryhmä), Jutta Kujasalo (Heureka), Vesa-Matti Lahti (Sitra), Erkka Laininen (OKKA-säätiö), Riikka Leskinen (Keskustakirjasto Oodi), Jyri Manninen (Itä-Suomen yliopisto), Minna Mattila-Aalto (TTS Työtehoseura ry), Reijo Miettinen (Helsingin yliopisto), Ki Nurmenniemi (Punos -työryhmä), Samu Nyström (historioitsija), Eero Ojanen (Kriittinen korkeakoulu), Hanna Rahkonen (Suomen opettajaksi opiskelevien liitto, SOOL), Sanna Rekola (Sitra), Katariina Stenberg (Helsingin yliopisto), Marita Salo (Opintokeskus Sivis), Riikka Suhonen (Helsingin yliopisto), Ilona Taimela (Ilmiömuotoilu Oy), Tuukka Tomperi (Tampereen yliopisto), Lauri Tuomi (Kvs-säätiö), Jaakko Vilja (Kriittinen korkeakoulu), Björn Wallen (Vapaa Sivistystyö ry), Anneliina Wevelsiep (Kansalaisfoorumi).

Työpajan suunnittelusta ja ohjauksesta ovat vastanneet Nina Hjelt ja Milla Holmberg Kvs-säätiöstä sekä Severi Hämäri ja Markus Neuvonen Kriittisestä korkeakoulusta.

Raportin koostamisesta on vastannut Nina Hjelt.

1. Työpaja 3. Sivistyksellä kestävään tulevaisuuteen: tavoitteet ja toteutus

Elokuussa 2021 julkaistiin tuorein IPCC -ilmastoraportti. Raporttiin koottu tutkimustieto osoittaa, että ihmisten toiminnan aiheuttamasta ilmaston lämpenemisestä johtuvat muutokset ovat ennennäkemättömän laajoja, nopeita ja osin peruuttamattomia. Olemme keskellä globaalia ekokriisiä.

Planeettamme vastaan tulleet rajat aiheuttavat monenlaisia akuutteja haasteita. Muun muassa jäätiköiden sulaminen, äärimmäiset sääilmiöt ja vesivarojen hupeneminen koettelevat kaikkialla maailmassa, vaikuttaen niin ihmisten terveyteen kuin kasvi- ja eläinlajien selviämiseen. Erityistä vahinkoa kokevat köyhimmät ihmiset ja ympäristö globaalissa etelässä. On selvää, että käyttäytymisemme on muututtava, ja että arkemme tulee muuttumaan.

Kolmannessa työpajassa tarkastelimme, millaisia ovat uudet sivistystarpeet ekologisesti ja sosiaalisesti kestävä tulevaisuuden saavuttamiseksi. Millaisia kestävyysongelmia kohtaamme? Miten ne vaikuttavat sivistystehtävän päämääriin - vai vaikuttavatko? Tässä työpajaraportissa kuvataan asiantuntijaryhmän keskustelua aiheesta.

Sivistyksellä kestävään tulevaisuuteen -teematyöskentely oli järjestyksessä kolmas Sivistystilan neljän teeman sarjassa. Työskentelyyn osallistuivat: Minna Mattila-Aalto, Erkkä Laininen, Ki Nurmenniemi, Maria Joutsenvirta, Anna-Kaisa Koski, Riikka Suhonen, Riikka Leskinen, Heli Kautonen, Vesa-Matti Lahti, Sanna Rekola, Ilona Taimela, Jyri Manninen, Anneliina Wevelsiep ja Björn Wallén ja Marita Salo.

Teematyöskentelyn sisältö

- Verkkokeskustelu: keskustelua työpajan teemasta käytiin aluksi koko asiantuntijaryhmälle avoimella verkkoalustalla. Asiantuntijaryhmän jäsenet saivat linkin verkkoalustalle, jossa keskustelu käytiin muutaman viikon aikana.
- Esiwebinaari: ennen työpajaa pidettiin tunnin mittainen esiwebinaari, jossa työpajan osallistujat tutustuivat aiheeseen ja toisiinsa.
- Yhteinen työpaja: aiheeseen paneutunut hankkeen ensimmäinen työpaja järjestettiin Covid 19 -pandemian vuoksi virtuaalisesti. Puolen päivän mittainen työpaja toteutettiin Learning cafe -menetelmällä: ryhmä jaettiin keskustelemaan pienryhmiin jokaisesta ennalta määrätystä tehtävästä kerrallaan. 13.10.2021 järjestetyssä työpajassa asiantuntijaryhmän jäsenet pureutuivat etsimään ja muotoilemaan kysymyksiä, jotka auttavat meitä ymmärtämään, arvioimaan ja luomaan sivistyksen päämääriä ja arvopohjaa tulevaisuuteen suunnattaessa. Ajatuksia koostettiin kirjalliseen muotoon sähköisen fläppitaulun (Miro) avulla.

Tässä raportissa kootaan yhteen esiwebinaarissa, verkkokeskustelussa ja työpajassa tuotettua keskustelua ja kirjallisia kommentteja.

2. Menneisyys: Edistystä vai kestäväää kehitystä?

Ilmasto- ja kestävyyskriisillä on pitkät juuret länsimaisessa ajattelussa ja toiminnassa. Valistuksen ajan luontosuhteessa ympäristölle annettiin pitkälti välineellinen arvo. Romantiikan katsannossa luonnolla nähtiin olevan myös itseisarvo, mutta sitä arvotettiin silti ihmisen kokemuksesta käsin. Viime vuosisadat ovat olleet hurjan teknologisen kehityksen aikaa. Kehityksen ja edistyksen myötä onkin tehty lukuisia hienoja keksintöjä. Järjen ylikorostumiseen liittyy kuitenkin myös synkempi puoli.

Jyri Manninen aloitti keskustelun toteamalla, että valistuksen ja sivistyksen projektien kanssa samanaikaisesti on tuhottu luontoa ja maailmaa urakalla ”edistyksen” ja ”kehityksen nimissä.” Lista esimerkeistä on synkeä: siirtomaiden valloittaminen ja niiden riisto, orjakauppa, teollistuminen hinnalla millä hyvänsä, luonnon kaupallinen tuhoaminen ja ryöstö, globaali kilpailu, sodat, kaupallisten ja taloudellisten intressien asettaminen kaiken edelle.

Myös Anna Kaisa Koski totesi, että ilmastokriisi rakentuu vuosisatojen mittaiselle kolonialistiselle historialle ja vallan epätasaiselle jakautumiselle. Globaalit raaka-ainevirrat ja fossiilisten polttoaineiden tuottama energia on jo vuosisatojen ajan kanavoitu hyödyttämään ensisijaisesti eurooppalaisia ja pohjoisamerikkalaisia yhteiskuntia ja niiden vallanpitäjiä. Muu maailma on näissä pyrkimyksissä saanut toimia halpa- ja orjatyövoimana ja lisäksi kärsiä raaka-ainehankinnan aiheuttamista ympäristötuhoista ja ilmastokriisin vakavimmista seurauksista. Kyseessä on siis monin tavoin rasistinen kriisi.

Minna Mattila-Aalto nosti esiin länsimaisesta filosofiasta Descartesin kohtalokkaan virheen: ajattelutavan, jossa päätökset perustetaan pelkästään älylliseen logiikkaan ja rationaalisuuteen, mutta unohdetaan kokonaan tunteet. Tällainen valtava rationalisoinnin ja rationaalisen toiminnan arvostuksen aalto käynnistyi Mattilan mukaan 1700-luvun tietämillä. On esitetty, että muun muassa työn ikeestä vapautumisen haave ajoi ihmiskuntaa kohti teollistumista ja siihen liittyviä suuria keksintöjä. Kotitalouksissa naiset ”vapautuivat” trukkien ja kangaspuiden ääreltä tuottavampiin töihin. Massatuotanto paitsi helpotti työtä, alkoi myös tuottaa markkinoille edullisempaa tavaraa, johon muillakin kuin taloudellisesti vaurailta oli varaa. Ihmisen, tiedon ja hyödykkeiden liikkuminen helpottui ja edisti kehitystä. Elintaso nousi.

Teollinen vallankumous käynnisti fossiilisten polttoaineiden aikakauden. Aiempaan verrattuna valtava energiamäärä tuli käyttöön. Eunice Newton Foote selvitti jo 1850-luvulla hiilidioksidin kertymisen ilmakehään aiheuttavan ilmaston lämpenemistä. Öljyn etsintä alkoi ja ”musta kulta” nousi arvoonsa. Osakeyhtiöt saivat syntynsä, rahan tekemisestä tuli talouden päämäärä.

1900-luvulla lentokoneet alkoivat yleistyä ja nopea globaali liikkuminen lentokerosiinin varassa mahdollistui. 1900-luvulla käynnistyi myös kehitysyhteistyö ja pyrkimykset köyhyyden poistamiseksi. Kehitysajattelussa oli kuitenkin haitallisia piirteitä, kuten lineaarinen kehitysajattelu. Toisen maailmansodan jälkeisessä kehitysajattelussa vallitsi voimakkaasti usko edistykseen ja lineaariseen historiakäsitykseen. Länsimaiden nähtiin jo olleen ”kehittyneitä”, ja kehitysavun ajateltiin tukevan kehittyviä maita saavuttamaan saman, toivotun yhteiskunnallisen kehityksen päätepisteen. Tällaista lineaarista modernisaatioajattelua on sittemmin haastettu, mutta jäänteitä siitä näkyy edelleen nykyisessäkin kehitysyhteistyössä.

Toisen maailmansodan jälkeen sai alkunsa rauhan aate ja luotiin rauhanomaista rinnakkaiseloa tukevia rakenteita, kuten YK. Rooman klubi julkaisi vuonna 1972 paljon huomiota saaneen Kasvun rajat -raportin. Raporttia oli kirjoittamassa joukko Massachusettsin teknillisen korkeakoulun (MIT) professoreja: Donella H. Meadows, Dennis L. Meadows, Jørgen Randers ja William W. Behrens III. Kasvun rajat -raportissa tarkastellaan maapallon kestokykyä ja luonnonvarojen riittävyttä ja todetaan, että väestö ja talous eivät kasva samaa vauhtia. Selvitäkseen tulevaisuudessa ihmiskunnan on muutettava kehityksen suuntaa.

Suomessa sotien jälkeen keskiössä olivat taloudellinen ja sosiaalinen kestävyys. Ympäristöjärjestöjä perustettiin, ja varsinkin 1970-luku oli kansalaisaktiivisuuden aikaa. Tunnetuimpia esimerkkejä on Kojjärvi-liike (1979). Liike onnistui tavoitteessaan estää lintujen elinalueena olleen järven kuivaus. Osin Kojjärvi-liikkeen myötävaikutuksesta Suomeen perustettiin vuonna 1983 ympäristöhallinto. Myös globaalin

oikeudenmukaisuuden liikehdintää on ollut runsaasti. 1980-luvulla tapahtui kuitenkin kertakäyttökulttuurin räjähdys.

2000-luvulle tultaessa globalisaatioahdistus ja näköalattomuus on nostanut päätään. Jos koko elämäntapamme perustuu ympäristön ja muiden maanosien riistoon, onko meillä tietä ulos? IPCC:n raportit ovat tuottaneet tietoa tilanteen vakavuudesta, mutta siihen ei kyetä käytännössä reagoimaan.

3. Nykyisyys: Sivistyksen ja kestävyiden kysymykset ajassamme

Asiantuntijaryhmä pohti sivistyksen ja kestävyiden kohtalonkysymyksiä ajassamme. Aiemmin kuvattu kehitys ja edistys eivät ole toteutuneet ympäristöä kunnioittaen, eivätkä sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla.

Pohdimme myös tapoja, miten voimme kasvatuksessa ja koulutuksessa tukea muutosta ihmisten ajattelussa ja toiminnassa kohti kestävämpää elämäntapaa. Tarvitaan kokonaisvaltaista arvojen ja ihanteiden uudelleenmäärittelyä. Kasvatuksen tavoitteiden on siirryttävä taloudellisen kilpailukykyyn vahvistamisesta ekologisen elämäntavan tuottamiseen.

Kysymyksiä työskentelyssämme:

- Mitä kestävyiden kannalta ristiriitaisia sivistysihanteita nykypäivänä vallitsee?
- Miten sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymykset näyttäytyvät ekokriisistä puhuttaessa?
- Minkälaisia odotuksia sivistykseen kohdistuu muun muassa ekokriisin ratkaisemiseksi?
- Kuinka kestävyystavoitteita voidaan edistää tämän päivän sivistystyöllä?

1800-luvulla rationaalisuutta arvostettiin korostuneesti. Minna Mattila-Aalto kysyi, onko rationalisoinnin oppien seurausta, että ihminen ei enää pysty tai osaa olla läsnä läheisilleen, tuntee myötätuntoa tai edes hengittää ilman, että joku heitä siihen erikseen valmentaa? Mattila-Aalto jatkoi: Ovatko markkinat ottaneet omiin tarkoituksiinsa kaikki yhteisöjen rakentumisen kannalta tarpeelliset vietit, hyödyntäen niitä nyt koukuttaakseen ihmisiä erilaisten tuotteiden kuluttamiseen? Yhteenvetona: markkinat on luonut ihminen, joka nyt palvelee niitä, jotta markkinat voivat hyvin - ja ihminen ja luonto huonosti.

*”Elämme tuotantotaloudessa, joka syyttää tavaraa markkinoille ja tuhoaa luontoa.
Aikoinaan loistavat keksinnöt ovat tuottaneet vakavan kestävyysvajeen.”*

Minna Mattila-Aalto.

Riikka Leskinen totesi, että monet korkeakoulutetut, yhteiskunnallisesti varsin valveutuneet ihmiset ovat olleet sitä mieltä, että ensin on talouskasvun vuoro ja vasta sitten aika miettiä ympäristöongelmia. Ympäristönsuojelu ja muut eettiset näkökulmat ovat koko teollisuuden historian ajan jääneet taloudellisten voittojen jalkoihin. Vaikka nykypäivänä tuskin yksikään valtio, suuryritys tai muu vakavasti otettava toimija voi sulkea silmiään ympäristökatastrofilta, ei vaadittavia radikaaleja ratkaisuja pystytä tekemään.

Kestävä kehitys sivistystyössä

Miten kestävä kehityksen teemoja ja tarvittavaa suunnanmuutosta käsitellään tämän hetken sivistysinstituutioissa? Mitkä asiat tukevat kestävä kehitystä, mitkä estävät?

Asiantuntijaryhmässä todettiin, että ilmastonmuutos ja sen torjunta, samoin kuin sosiaalinen oikeudenmukaisuus on otettu mukaan opetussuunnitelmiin kaikilla koulutusasteilla. Riikka Leskinen kertoi Helsingin tuoreesta Kettu-mallista, joka tuo kestävä kehityksen oppisisältöjä varhaiskasvatukseen ja peruskoulun opintoihin. Opettajia myös veloitetaan näiden teemojen käsittelyyn. Tavoitteena on vastuullinen kansalaisuus. Teemaa lähestytään tarinoiden kautta: mukana on seitsemän erilaista kettua.

Maria Joutsenvirta kertoi, että Aalto-yliopisto on sitoutunut kestävä kehityksen agendaan. Käynnissä on radikaalin luovuuden ohjelma, joka kytkeytyy transformatiivisen oppimisen ideaan. Siinä pyritään löytämään uudenlaisia ratkaisuja vanhojen rakenteiden ja ratkaisumallien toistamisen sijaan. Tavoitteena on paradigmaattisen muutoksen tuottaminen. Tarkoituksena on myös tunnistaa ihmisen olennainen tarve ja törmäyttää eri kokemusmaailmoista tulevia ihmisiä.

Asiantuntijaryhmässä keskusteltiin myös transformatiivisen käsitteestä. On vaarana, että se liudentuu tarkoittamaan mitä tahansa uuden luomista. Käsitettä onkin syytä avata sen eri käyttöyhteyksissä.

Tarvittavaksi muutokseksi kestävyyskysymyksissä nähtiin se, että ympäristöasioita ei rajata enää omaksi lokerokseen. Ne pitäisi nähdä osana jokaista toimialaa, sektoria ja kontekstia.

Kestävyyskasvatus ei riitä, tarvitsemme paradigmanmuutoksen

Erkka Laininen kysyi, riittääkö kestävyyskasvatus tuottamaan yhteiskunnallisen muutoksen? Koulutuksen ja sivistyksen päämäärät on nimittäin asetettu toisin. Kasvatus ja koulutus pohjautuvat talouden ja tuotannon ylläpidon tavoitteelle ja ovat näin osa ongelmaa. Tästä on kirjoittanut myös Veli-Matti Värri kirjassaan *Kasvatus ekokriisin aikaan*.

Olisi tärkeä tunnistaa osaamiseen ja kompetensseihin pyrkivän järjestelmän heikkous transformaation toteuttamisen näkökulmasta. Kestävyyskasvatusta ja koulutusta koskeva keskustelu ei ole vielä yltänyt päämäärätasolle eli käsittelemään sitä, mitä asioita pidämme tavoiteltavina, ja mihin kasvatuksella pyritään. Transformaatiota ei ole se, että kehitetään innovaatioita, jotta voidaan jatkaa elämää entiseen malliin, Laininen huomautti. Sen sijaan on tarpeen kysyä, mitä on merkityksellinen elämä.

Myös Anneliina Wevelsiep kysyi, sisältyykö kestävyiden ajatus lähtökohtaisesti sivistyskäsitykseen, jota tuotamme ja uusinnamme päiväkodeissa, kouluissa, vapaassa sivistystyössä ja työelämässä. Hän totesi, että valtakurssina on edelleen kasvun, kilpailun ja oman elintason kohottamisen painotukset koulutusjärjestelmässä, työelämässä kuin eri markkinoillakin.

Koski totesi, että Greta Thunberg on haastatteluissa kertonut ilmastoherätyksensä taustalla olleen huomio siitä, miten ristiriitaista oli yhtäältä koulun opetus ilmasto- ja ympäristökriisien hälyttävästä tilanteesta ja toisaalta yhteiskunnan äänettömyys ja tekemättömyys kriisien torjumisessa. Myös Wevelsiep totesi, että nuoret ovat ensi sijassa herättelijöitämme ilmastokysymyksissä, esimerkkinä Fridays for Future -liike. Olisi löydettävä keinoja tukea muutosagenttien voimistamista eri kentillä. Miten voimme esimerkiksi vapaan sivistystyön toimijoina olla itse muutosagentteja nykyistä voimallisemmin? pohti Wevelsiep.

Wevelsiepin mukaan ajassamme on muutospotentiaalia. Kulutus, (osaamis)kilpailu ja kasvuihanteet tulevat haastetuiksi ilmastokatastrofin edessä, ja eri toimijaryhmät ovat nyt muutosagentteja.

“Ekososiaalisen sivistyksen liike on saatava kaduille ja kurssivalikoimiamme painotuksiin nyt.” Anneliina Wevelsiep

Manninen toi esiin, että tällä vuosituhanella kerrotaan sivistystarinaa, jossa luonto ja kulttuuri sulautuvat yhteen. Björn Wallén on tarkastellut Veli-Matti Värriin ja norjalaisen ekofilosofin Arne Naessin ajatuksia. Molemmat ajattelijat suhtautuvat epäilevästi kapitalistiteknologisen talouskasvun tuomiin ratkaisuehdotuksiin suhteessa ekokriisin viheliäisiin ongelmiin. Lisäksi ne liittyvät osaksi laajempaa yhteiskunnallista keskustelua ilmastonmuutoksesta, pandemioista ja poliittitaloudellisista jännitteistä kärsivällä planeetalla.

Mattila-Aalto lisäsi keskusteluun Martha C. Nussbaumin *Talouskasvua tärkeämpää - Miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä?* -teoksen ajatuksia. Nussbaum varoittaa vanhalle paradigmalle sokeutumisesta. Hänen mukaansa käynnissä olevat globaalit kriisit vaurioittavat meitä huomattavasti vakavammin kuin talouden taantumat. Yksi vakavista kriiseistä, joka jää huomaamatta, ja joka rajoittaa kaikkien tulevaisuutta on koulutuksen kriisi. Koulutuksen kriisiin liittyy aineellisen hyödyn ja talouskasvun maksimointi, koska niiden ajatellaan olevan ratkaisevia tulevalle hyvinvoinnille. Siitä seuraa koulutusalojen ja taitojen (kuten empaattisen mielikuvituksen kehittäminen) alasajo sen perusteella, että ne eivät edistä aineellista, taloudellista kasvua. Kriittiseen ajatteluun ja suvaitsevaisuuteen kasvattaminen hiipuu. Lisäksi

kuvitellaan sitkeästi, että talouskasvun seurauksena eriarvoisuus vähenee ja koulutus ja terveydenhuolto kohenevat, vaikka pidäkkeettömän talouskasvun tulonjakoa tasaavista tai yhteiskunnallista eriarvoisuutta vähentävistä vaikutuksista ei ole näyttöä.

Lamaantuminen, siiloutuminen ja markkinavoimat vaikeuttavat kestävän kehityksen oppimista

Minna Mattila-Aalto toi keskusteluun työelämän kehittämisen näkökulman. Työelämässä otetaan nykyisin annettuna, että kaikki nopeutuu. Kun ihmisiä sitten koulutetaan vaikka dialogisuuteen, heillä ei ole siihen välttämättä todellisia edellytyksiä. Tämä luo puolestaan ahdistusta. Olemme sisäistäneet riittämättömyyden. Sanna Rekola liittyi huomioon todeten, että ratkaisukeskeisyys ja innovaatiopöhinä estävät meitä pysähtymästä, niin että emme löydä oikeaa ongelmaa. Tarvittaisiinkin siis todella pysähtymistä ja keskittymistä.

Eräänä ongelmana tuotiin esille asioiden ahdas siiloutuminen ihmisten mielessä. Iloitsemme kulutuksen noususta kasvuun - vaikkapa luksusristeilytilauksista suomalaiselle telakalle tai matkasta Malediiveille - vaikka näillä kuten monilla muillakin asioilla on myös käänköpuolensa.

Ki Nurmenniemi toi esiin kokemuksia taidekentältä, jossa taiteilijoita vaivaa jonkinasteinen lamaannus: taiteen hiilijalanjälki puhuttaa jopa siinä määrin, että monet taiteilijat miettivät voivatko he enää työskennellä. Kin mukaan olisi syytä nähdä asioiden mittakaavat ja suunnata huomio hiilijalanjäljen lisäksi myös "vihreään kädenjälkeen". Olisi siis kysyttävä mikä voi olla taiteen positiivinen rooli muutoksessa.

Mattila-Aalto totesi, että historiaa katsoessa on tarvittu aina sota, jotta suuret muutokset ovat olleet mahdollisia. Sivistys on kuitenkin väkivallaton projekti. Kun ihmisellä on hätä, hän ei edes halua tulla autetuksi. Riikka Suhonen huomautti YK:n pääsihteerin hiljattain todenneen ihmiskunnan olevan sodassa luontoa vastaan, ja että rauhan solmiminen luonnon kanssa on meille kuluvan vuosisadan tärkein tehtävä

Tahtotilan rakentamisesta tekee hankalaa se, että markkinakapitalismin mekanismit tuottavat meissä epäeettisesti tarpeita, haluja ja riittämättömyyttä, Mattila-Aalto totesi. Myös Björn Wallén toi esiin sen, miten kovin kiinnostuneita ihmisten mielestä ovat kaupalliset intressit. Niiden murtamiseksi tarvitaan kriittistä tietoisuutta. Sanna Rekola totesi, että Shalom Schwartzin arvoteorian mukaan mitä enemmän arvot ovat esillä ja niitä käsitellään, sitä enemmän ne vahvistuvat.

"Tällä hetkellä koulutusta ohjaavat arvot ovat kilpailun ja markkinoiden arvoja. Ennen kirkot olivat arvoyhteisöjä. Mutta miten nyt voitaisiin lyödä kampoihin markkinoiden arvoille sivistystä korkeampina?" Sanna Rekola

Ekologinen kestävyys eristetään nykyisin irralleen muusta elämästä. Anna-Kaisa Koski pohti, onko transformaatio tapahtunut silloin, kun ekologinen kestävyys on kaiken pohjana? Tähän tarvitaan kulttuurinmuutos. Koski nosti esiin turvallisuudentunteesta huolehtimisen merkityksen transformaation aikana. Suurin osa ihmisistä on riippuvaisia palkasta tai tuista ja toimeentuloon kohdistuva uhka aiheuttaa ahdistusta.

Riikka Leskinen puolestaan kysyi, nähdäänkö sivistyksellä olevan vain välineellinen arvo. Logiikkana näyttää olevan, että tuotetaan tuotteita, joita ostetaan, jotta voidaan olla vihreitä. Ympäristöahdistus on hyvä bisnes.

Myös Anneliina Wevelsiep pohti, miten transformaatio toteutetaan. Taiteella ja kulttuurilla on hänen mukaansa tässä keskeinen rooli. Transformaatioon tulisi saada mukaan työelämässä olevat sukupolvet,

joten aikuiskasvatusta tarvitaan. Mutta tehdäänkö sivistystyössä tällä hetkellä transformaatiota vai olemmeko alamaisia muille tavoitteille, Wevelsiep kysyi. Apparaatti on olemassa, mutta muutosta ei tehdä.

Heli Kautonen nosti esiin tiedon merkitystä, ja korosti tieteellisen tiedon nykyisen julkaisujärjestelmän ongelmallisuutta. Akatemiassa meritoituakseen tutkijat haluavat julkaista artikkeleitaan kalliissa lehdissä. Uusinta tutkimusta ei saada käyttöön lisenssien hintojen vuoksi. Kirjastosektori koittaa parhaansa mukaan avata tietoa ihmisten käyttöön avoimesti. Julkaisujärjestelmä jättää nykyisenlaisena tieteen sivistystehtävän varjoon.

Ilmastonmuutos ei ole tasa-arvoinen

Rekola totesi, että kestävä tulevaisuuden näkökulmassa painottuu usein ekologinen kestävyys. Kestävyys on tärkeää hahmottaa kokonaisvaltaisesti huomioiden myös sosiaalinen kestävyys, globaali oikeudenmukaisuus ja planetaarinen kestävyys.

Ilmastonmuutoksen seuraukset eivät kohdistu ihmisiin tasaisesti. Puhuttaessa maailmanlopusta vastaus riippuu siitä, keneltä kysytään, totesi Ki Nurmenniemi. Esimerkiksi pohjoisen alkuperäiskansojen elämänmuoto on jo loppunut sellaisena kuin se oli ennen.

Keskustelun polarisaatio muodostaa keskeisen ongelman ekokriisin kannalta, pohti Jaakko Vilja. Nykyinen keskustelukulttuuri on ajautunut sisäänpäin lämpiäviin ja toisistaan kauemmaksi ajautuviin yhteisöihin. Tätä rakennetta ylläpitää uuden median ansaintalogiikka, joka perustuu lyhytjänteisiin impulsseihin. Tämä hankaloittaa vaikeiden päätösten tekemistä ja läpivientiä kriisien aikana. Koronan ja ilmastonmuutoksen kohdalla erottuu ns. perinteisiin auktoriteetteihin luottava väki sekä hajanainen ”vastavirtajoukko”, jota yhdistää lähinnä epäluottamus perinteisiä tieteellisiä ja hallinnollisia auktoriteetteja kohtaan. Tämä asettaa ainakin yhden jakolinjan sivistysihanteiden keskelle.

Kriisien paheneminen taas ajaa yhteiskuntia irti toisistaan. Pienessä mittakaavassa tämä näkyy koronan hoidon kohdalla, Vilja totesi. Akuutin hengenvaarallisen kriisin aikana puhutaan ja panostetaan vähän köyhempien maiden auttamiseen, ensi sijassa hoidetaan omat kansalaiset. Tämä ajaa koko maailman venyvään kriisiin. Samanlainen mekanismi uhkaa suurempien kriisien, kuten ilmastonmuutoksen, kohdalla.

”Elinolojen paheneminen uhkaa rapauttaa kansainvälistä yhteistyötä, joka puolestaan on kriisistä selviytymisen elinehto.” Jaakko Vilja

Polarisaatiota ja raja-aitoja pitäisikin kyetä purkamaan. Sivistystyön tulisi lisätä ymmärrystä yhteiskunnallisesta polarisaatiosta. Myös laajempi tieteenfilosofinen ymmärrys olisi tärkeää, kun puhutaan monisyisistä ja monimutkaisista kriisin tekijöistä. Tarvitsemme maailmanlaajuisia sivistyksellisiä työkaluja, jotka mahdollistavat muutokset ja yhteistyön. Lähitulevaisuudessa ei ole nähtävissä helppoja aikoja.

Anna-Kaisa Koski totesi, että suomalaisessa keskustelussa ympäristöasioista on edelleen kaijuja ekofasistista liikettä innoittaneen Pentti Linkolan ajattelusta. Vaikka tilastot ja tutkimus osoittavat selvästi, että globaalisti rikkain 10 % väestöstä tuottaa puolet maailman päästöistä (ks. esimerkiksi Oxfam 2015), saattaa ilmastokeskustelu harhautua syyttämään tämän 10 % ulkopuolella tapahtuvaa väestönkasvua hiilidioksidipäästöistä. Kosken mukaan tätä hämärtävät ilmastokeskustelun puhettavat, muun muassa Pekka Torvinen kirjoitti esseessään Keinotekoinen maailmamme: ”Sankareita ei ole. Olemme kaikki syyllisiä.” (HS 3.10.2021). Tilastollisesta ja historiallisesta näkökulmasta väite ei pidä paikkaansa, syyllisyys ympäristökriiseihin ei jakaudu tasaisesti. Voidaanko ajatella, että globaalin öljy-yhtiön johtaja 1990-luvulla ja tämän päivän esikoululainen Malediiveilta ovat yhtä lailla vastuussa niin kutsutun ihmiskunnan teoista, Koski haastoi.

”Voisiko sivistyksen tärkein tehtävä olla vallan ja vastuun tarkempi yhteenkytkeminen?”
Anna-Kaisa Koski

Selvää asiantuntijaryhmän mielestä on, että ihmiskunnan on toimittava nopeasti, jos haluamme planeetallamme olevan tulevaisuutta.

4. Tulevaisuus: Kohti kestäväää sivistystä

Sivistysideaalimme historia on muotoutunut monin tavoin julmien ja kestäättömien yhteiskuntien varassa. Miten tulevaisuus voisi olla toisenlainen?

Tarvitaan toivoa, tietoa ja kuulumisen kokemusta. On löydetävä myös kokemuksellista ja taiteista ammentavaa pedagogiikkaa tuottamaan motivaatiota yhteiseen vastuunottoon.

Kysymyksiä työskentelyssämme:

- Minkälaisia sivistykseen kytkeytyviä kysymyksiä näet nousevaksi globaalin ekokriisin värittämissä tulevaisuuksissa?
- Miten näet sivistystyön roolin kestävään tulevaisuuden rakentamisessa?
- Minkälaista sivistystä tulemme tarvitsemaan?

Sanna Rekola totesi, että toivo luo tärkeän pohjan sivistykselle. Kestävään tulevaisuuden edellytykset luodaan nyt, tässä hetkessä. Koska menneisyydessä tehdyt valinnat vaikuttavat meihin, peli on joiltain osin jo menetetty. Vastaavasti tulevat sukupolvet joutuvat luovimaan meidän tekemiemme ja tekemättä jättämiemme päätösten seurausten kanssa. Kestävään tulevaisuuden luomiseksi meidän tulee tiedostaa, mihin voimme vielä vaikuttaa. Rekola jatkoi kysymällä, olemmeko valmiita kohtaamaan etenevän ilmastonmuutoksen ja luontokadon seuraukset. Kestääkö sivistys? Ohjaako sivistys meitä viisaisiin ratkaisuihin myös sellaisen hädän hetkellä, jolta emme enää voi kääntää katsettamme?

Sanna Rekolan mukaan kestävä tulevaisuus tavoitteena haastaakin meidät ajattelemaan myös tulevien sukupolvien näkökulmasta. Roman Krznaric on kysynyt, miten voimme olla ”hyviä esi-isiä”. On siis pohdittava, miten voimme oppia huomioimaan paremmin jälkeemme tulevat sukupolvet. Wallén lisäsi, että toivo ei ole yhtä kuin optimismi, vaikka nämä helposti sekoittuvat keskenään. Toivo lähtee sydämen sivistyksestä, joka luo luottamusta, sitkeyttä ja resilienssiä.

Työpajassa kritisoitiin ajatusta siitä, että voisimme ratkaista ongelmia yksinomaan tiedon avulla. Jakamisen, yhdessä oppimisen ja yhteisöllisyyden merkitystä korostettiin kestävien elämänarvojen luomisessa ja muutoksen aikaansaamisessa. Vesa-Matti Lahti kommentoi, että ajatus sivistyksestä henkilökohtaisena kasvuna on sivistyksen vanha juonne. Vaikka sivistys on edelleen henkilökohtaista kasvua, on annettava painoarvoa sivistyksen yhteisölliselle tasolle.

Kestävä sivistystyön harjoittaminen on jo periaatteessa kaikkien saavutettavissa Suomen kaltaisissa pitkälle kehittyneissä yhteiskunnissa. Meillä on paljon tietoa, nyt tarvittaisiin lisää kokemuksellista oppimista ja systeemisen muutoksen mahdollistavia radikaaleja tekoja, painotti Maria Joutsenvirta.

*”Sivistys, ihmisyyys, ihmisluonto, ihmisenä kasvu, oppiminen, yhteenkuuluminen, luottamuksesta nouseva turvallisuus (kun kaikki muu on epävarmaa)... tällaiset asiat nousevat keskeiseksi vahvuudeksi tilanteessa, jossa emme tiedä mitä on tulossa. Kykenemmekö ylittämään itsemme? Kasvamaan ihmisinä ja ihmisyyhteisöinä sellaiseen mittaan, jota kestävyysaasteisiin vastaaminen meiltä vaatii?” **Maria Joutsenvirta***

Pullonkaulana on Joutsenvirran mukaan sellaisten paikkojen, tilojen ja toimintakulttuurien puute, jossa tietoisesti pyritään luomaan yhteys ihmisyydessä ja ihmistenvälisyydessä oleviin kaikkiin tietämisen muotoihin (rationaalinen tieto, tunnetieto, kehollinen/intuitiivinen tieto) ja tuottamaan tätä kautta poisoppimista ja yhdistymistä kollektiiviseen uuteen, joka lähtee syntymään ihmisten välissä.

Ki Nurmenniemi pohdiskeli, millaiset sivistyksen rakenteet mahdollistavat muutoksen. Esimerkiksi taideresidenssit tarjoavat tukirakenteen yhteiseen oppimiseen. Viime aikoina on tuotettu kestävä kehityksen residenssejä.

Ilona Taimela lisäsi, että rakentamiensa olosuhteiden takia ihminen ei enää pysty tai osaa olla ”läsnä” rakentamattomassa luonnossa; ei ymmärrä kaiken elollisen yhteenkuulumista, eikä sitä kuinka tarvitsemme toinen toisiamme.

”Me tarvitsemme pörriäisiä ja ne meitä. Tarvitsemme sieniä ja ne meitä. Holistinen sekä systeeminen ymmärrys olisi oltava kaiken sivistyksen keskiössä.” IlonaTaimela

Björn Wallén on kirjoittamassa kirjaa syväsisivistyksestä. Hän korosti ihmisen luontoyhteyden syventämisen tärkeyttä. Sitä voidaan edistää kehollisuuden ja erilaisten harjoitteiden kautta. Rauhallinen tiedostamisen tahti on tarpeen. Wallén totesi myös, että digitaalinen kansalaisuus tulee murtamaan kansallisvaltioiden rajat ja maailmankansalaisuus vahvistuu. Sivistyskeskustelussa on päästävä moniääniseen keskusteluun, dialogiin erilaisten katsomusten välillä.

”Kaikki sivistyskäsitteet kumpuavat ihmisyydestä, ja tässä teoksessa puhun luontoyhteyden syventämisestä elävässä vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja olioiden kanssa. Syväsisivistys ei tarkoita ihmisarvon alentamista, tai ihmislajin ainutlaatuisen kognitiivisen ja henkisen potentiaalin kaventamista – päinvastoin. Ihmisen oman sisäisen maailman kytkeminen ulkoiseen maailmaan ei vie ihmiseltä mitään pois, vaan mahdollistaa ihmisen sivistymisen kautta entistä rikkaamman elämän osana jotain paljon suurempaa ja monimuotoisempaa.” Björn Wallén

Wallén totesi, että ihmisen pitää oppia olemaan nöyrä suhteessa maailmankaikkeuteen. Keskiajan mystikko Mestari Eckhart kuvasi Wallénin mukaan erinomaisesti jo 1300-luvulla ihmisen ylevyyden ja alentumisen välistä kuilua seuraavasti: mitä syvempi kaivo, sen korkeampi se on – korkeus ja syvyys ovat yhtä.

Kestävän tulevaisuuden skenaariot

Tulevaisuuden näkymiä pohdittiin työpajassa skenaariotyöskentelyn kautta. Työpajassa tuotettiin neljä erilaista tulevaisuusskenaariota.

(1) Tulevaisuus, jossa luomme paremman maailman niin ihmisille kuin muulle luonnolle

Tällöin:

- Kestävän kehityksen edistäminen on kaiken koulutuksen ja sivistystyön ydintehtävä
- Niin sosiaalinen kuin ekologinen kestävyys lisääntyvät, ne ovat myös arvoina kaikessa päätöksenteossa
- Maailmankatsomukset pääsevät sopuun, ääripäät hioutuvat pois
- Arvojen keskiössä ovat ystävyys, kunnioitus, yhdessä oleminen ja yhdessä tekeminen
- Empatiaa ja kohtaamistaitoja harjoitellaan
- Toivoa ja toimintamahdollisuuksia luodaan kaikille
- Sivistystyön ytimessä on ekologinen maailman hahmotus/maailmankuva
- Pyritään ekologiseen herkkyyteen ja keskinäisriippuvuuksien tunnistamiseen
- Pyritään löytämään tasapainoinen elämäntapa, ihmisen paikka ekosysteemissä
- Kokonaisvaltainen ihmiskäsitys on valtavirtaa, ymmärrämme ihmisyyttä itsessämme ja toisissamme
- Irrottaudutaan yksilö-kuluttaja -ajattelusta

- Kestävyyttä koskevien keskusteluiden yhdenvertaisuus ja edustuksellisuus taataan: huolehditaan siitä, että kaikki, joita asiat koskevat saavat äänensä kuuluviin
- Tekoäly koodaa algoritmit tukemaan ekososiaalista oikeudenmukaisuutta: niiden kulttuuriymmärrystä vahvistetaan, samoin kuin ihmisten ymmärrystä algoritmeista
- Luontokäsitys muuttuu: ymmärretään, että ihminen on osa luontoa, ei erillinen siitä
- Erilaiset tietämisen ja tekemisen tavat saavat jalansijaa
- Moniaistisuuden ja -kanavaisuuden hyödyntäminen käytännössä
- Alkuperäiskansojen rooli elonkirjon vaalijoina vahvistuu
- Sivistyksen globaali saavutettavuus paranee teknologian myötä
- Päästetään irti menneisyydestä, tulevaisuus on erilainen ja irti menneisyyden normeista

(2) Tulevaisuus, jossa ekologinen kestävyys toteutuu sosiaalisen hinnalla

Tässä skenaariossa:

- Ekologinen kestävyys lisääntyy, mutta sosiaalinen kestävyys katoaa
- Ilmastonmuutoksen torjuminen vaatii nopeaa toimintaa, mutta esimerkiksi elinkeinorakenteen muutos vaatii sosiaalisten seurausten hallintaa
- Nojaututaan vanhaan, erittäin elitistiseen sivistyskäsitykseen
- Sosiaalinen ja globaali oikeudenmukaisuus hävinneet sivistysteemoina, ihmisoikeuskasvatus hapertunut
- Uhkana on ekofasismi
- Tekoäly loikkaa ihmisen ulottumattomiin
- Sivistystyö on epäonnistunut
- Sopeutumisen pedagogiikka: sivistys on välttämättömään sopeutumista
- Seuraa yltiöpolarisoituminen: köyhät siirretään reservaatteihin, rikkaat rakentavat kuplia itselleen
- Utilitarismi on syrjäyttänyt humanismin ja oikeuttaa yksilönvapauden sivuuttamisen
- Kansalaisyhteiskunnan ja yhteisöjen näivettyminen
- Ihmisoikeuskasvatukselle on polttava tarve kovenevien arvojen ajassa
- Niukuuden kokemus: ”ei ole varaa oikeuksiin”, ”ei varaa kulttuuriin eikä sivistykseen”
- Vähien julkisten resurssien ohjaaminen ekologiseen kestävyteen kulttuurin ja muiden sosiaalista kestävyttä ylläpitävien instituutioiden sijaan. Muun muassa kirjastojen monimuotoisuuden alasajo.
- Oikeudenmukaisuus- ja empatiakasvatuksen epäonnistuminen

(3) Oikeudenmukaisuutta ympäristöuhon varjossa

Tässä skenaariossa korostuvat seuraavat:

- Väärät prioriteetit, nollasumma-ajattelu
- ”Me kaikki samassa uppoavassa veneessä”
- Koulutuksen ja kasvatuksen fokus sopeutumisessa väistämättömään luonnontuhoon
- Sopeutuminen uuteen todellisuuteen tapahtuu uudessa, yhdessä rakennettavassa maailmanjärjestyksessä
- Ymmärrys yhteistyön merkityksestä selviämisen edellytyksenä vahvistuu
- Ihmisoikeudet korostuvat
- Ympäristöuhojen korjailussa tarvitaan kaikkia

(4) Ympäri­l­tä­m­me hapertuva maailma

Skenaarion piirteitä:

- Epätasainen jakautuminen kaikessa vahvimman/etuoikeutetuimman voimalla
- Talouskasvu ohjaa tavoitteena koulutusta ja kasvatusta
- Koulutuspolitiikka tyipistyy työllisyyspolitiikkaan
- Sivistys hapertuu
- Demokratia supistuu
- Rikkaat irtautuvat yhteisistä tavoitteista, oma ”sivistystodellisuus” ja elitismi nousevat
- Haasteena dehumanisaation vastustaminen
- Niukkuuden kokemuksen ohjaama politiikka
- Kansansivistys katoaa: ei nähdä itseä suhteessa muihin, ei toimita yhteiseksi hyväksi
- Oman edun ajaminen ja taistelu niukoista resursseista
- Ääri-individualismi
- Surun käsittely, kun maailma hapertuu
- Varallisuus on keskittynyt harvoille. Antaako sivistys/koulutus valmiuksia ymmärtää talousjärjestelmän ulottuvuuksia?

5. Ajatuksia Sivistystilan sisällöiksi

Asiantuntijaryhmä valikoi ja priorisoi ensimmäisessä vaiheessa teemasta tuotettuja sisältöjä. Sivistystilassa toivotaan näkyviin ja kävijän pohdittavaksi seuraavia teemoja ja kysymyksiä:

- Tietoiseksi tuleminen, ihmisten omien ajatusten aktivoiminen
- Systemeihin vaikuttaminen olisi tärkeää
- Mikä on sivistyksen iso kysymys jos sen tulee ottaa kantaa aikakauden kysymyksiin?
- Millaista oppimista tarvitsemme?
- Miten voimme oppia olemaan yhtä maailman kanssa?
- Myös tarpeiden ravistelua tarvittaisiin: mitä todella tarvitsemme?
- Sivistystyön merkitys ja moninaisuus edellytyksenä kestäväälle tulevaisuudelle

Asiantuntijat korostivat kohtaamisten ja vuorovaikutuksen merkitystä. Olisi hienoa, jos Sivistystila olisi mahdollistava tila, jossa ihmiset voisivat kohdata "ilman maskeja". Erilaiset tapahtumat, työpajat ja esimerkiksi Erätauko-keskustelut olisivat keinoja tähän. Tärkeää on empatian herättäminen.

Tilan tulee olla myös syrjintävapaa, sinne on voitava tulla matalalla kynnyksellä. On paljon ihmisiä, joiden kyvyt ja osaaminen jäävät varjoon, koska ne eivät ole sellaisia, joita tässä ajassa palkitaan. Myös positiivisten luonnehdintojen kirjoittaminen toisista voisi tukea arvostuksen kokemusta.

Interaktiiviset tilat, seinät, tai vaikkapa "Sivistysvessat" voisivat olla kanavia ajatusten vaihtoa varten. Ihmiset voisivat kirjoittaa taululle asioita, joissa he ovat hyviä ja joka tuottaa heille merkityksellisyyttä. Tärkeää olisi luovan mielentilan löytäminen, mielikuvituksen ruokkiminen ja yhdessä luomisen ote. Tilan toivottiin mahdollistavan hidastamista, oikeiden kysymysten etsimistä ja esittämistä.

Tutkijoiden ja muiden asiantuntijoiden saaminen mukaan olisi hienoa. "lainaa tutkija" voisi myös videoida eri ihmisiä haastattelemassa asiantuntijoita itseään kiinnostavista asioista.

Konkreettisia ideoita Sivistystilaan

- **Piirrä oma kestävyystonttusi.** Tonttu on symboli luontosuhteelle. Kuvataan piirroksin ja sanoin. Alkuun esitellään tontun merkitys ja aiempia tonttuja. Mitä tonttu antaa? Mistä tonttu muistuttaa? Millaisia tonttuja tarvitsemme? Mikä on sinun tonttusi tehtävä? Mitä tapahtuu jos tonttu suuttuu? Tontut jaetaan seinälle, tuotetaan kestävyystonttukollaasi.
- **Kestävyyslinssit.** Tarkastellaan menneisyyden tapahtumia ja käännekohtia kestävyysnäkökulmasta. Käännekohtia: raha, kolonialismi, peruskoulun synty, Nokia-ilmiö, 11.9. Aikajänteen tekeminen näkyväksi, käännekohtien visualisointi. Mitä olemme arvostaneet eri aikoina sivistyneenä? Miltä ne näyttävät eri näkökulmista? Voidaan ottaa mukaan eri näkökulmia: nainen, maahanmuuttaja, uhanalainen eläin, paperiton ihminen... myös yleisö voisi tuottaa erilaisia linssejä tarpeen mukaan. Miten vaikuttaa kävijään:
 - o Kestävyyslinssejä ei saa enää pois.
 - o Yleisö osallistuu keskusteluun ja osaltaan rakentaa näyttelyä
 - o Laajentaa ja tarkentaa näkökulmia
 - o Tietoisuus sumuisista alueista ja sokeista pisteistä lisääntyy
- **Interaktiiviset seinät.** Ajatustenvaihtoon ja ideoiden tuottamiseen interaktiiviset seinät, joihin voi piirtää ja kirjoittaa
- **Aikakonetuoli.** Aikakoneessa tutustutaan siihen, mikä meistä oli tärkeää. Kävijälle rakennetaan pääsy pehmeään koloseen, tilallinen matka esimerkiksi verhon läpi: lempeästi asemointi siihen, millaisia viestit tulevaisuuteen/tulevaisuudesta olisivat. Tuolista olisi mahdollista puhua menneisyyden päättäjille ja vaikuttajille, antaa tarvittaessa hätähuuto. Mahdollistetaan pääsy erilaisille kehoille, myös pyörätuolilla. Mahdollisuus lepäillä. Mukana voisi olla konkreettisia fyysisiä

- esineitä, jotka edustavat aatteita, arvoja ja ajatuksia: mitä ottaisi mukaan, mitä jättäisi? Ryhmille voisi sisällyttää demokratiaharjoituksen: mitä otetaan mukaan? Tarvitaan: rauhallinen ja saavutettava tila, ohjeistus, maalit ja tekstiilit, mahdollinen videotuotanto, esineet, tuoli, portti
- **Peli:** Millaisia valintoja kävijä tekisi tulevaisuutta varten? Palautteena saat tietää, millainen olet; oma profiili.
 - **Uuden kielen ja/tai radikaalin kasvatuksen visiointi.** Kävijät voisivat päästää mielikuvituksensa valloilleen ja ideoida uusia sanoja kuvaamaan tärkeinä pitämiään ilmiöitä, ajatuksia ja tunteita. Vastaavasti uusia oppiaineita ja sisältöjä voisi ehdottaa vapaasti eri koulutusasteille ja oppimisympäristöihin.

6. Lopuksi

Sivistykseen kuuluvat erottamattomina velvoitteina tietoisuus vallitsevista yhteiskunnallisista ongelmista ja ratkaisujen etsiminen aikakauden suuriin kysymyksiin.

Ekologinen kriisi on aikamme kohtalonkysymys. Nykyinen koulutusjärjestelmämme perustuu kuitenkin edelleen talouskasvun varmistamiseen. Tämä ei ole kestävä tie. Asiantuntijaryhmässä katsottiin, että muutoksen aikaansaamiseksi erikseen lokeroitu kestävyyskasvatus ei ole riittävä keino. Sen sijaan olisi siirryttävä ajatteluun, jossa ekologinen ja sosiaalinen kestävyys ohjaavat kaikkea päätöksentekoa, koulutusta ja kasvatusta. Olisi myös kysyttävä aiempaa enemmän sitä, mikä todella on edistystä, kehitystä tai kasvua.

Ekologista kestävyyttä ei voi olla ilman sosiaalista kestävyyttä – ja päinvastoin. Tämän asian ymmärtäminen vaatii uutta hahmottamista maailman kytkeytymisestä yhteen, ja välillämme olevasta globaalista keskinäisriippuvuudesta. Oppiminen koskettaa kaikkia sukupolvia.

Muutoksella on kiire. On ymmärrettävä, että tässä hetkessä tekemämme päätökset vaikuttavat ratkaisevasti tulevien sukupolvien elämään. Luontokatoa ja ilmastonmuutosta ei ole mahdollista enää pysäyttää, mutta voimme tunnistaa asiat, joita voimme tehdä niiden hillitsemiseksi. Meidän on myös luotava aktiivisesti paikkoja yhdessä oppimiselle. Tämä on aikamme polttavin sivistysaaste.

Tausta-aineistoa

Ekososiaalinen sivistys

Kuten sivistyksestä, myös ekososiaalisesta sivistyksestä on esitelty erilaisia määritelmiä. Niille yhteistä on ainakin ympäristön ja ihmisten kunnioitus ja vastuunkanto muun muassa maapallon rajat huomioivana eettisenä ja kestäväenä elämäntapana.

Mannisen ja Nokelaisen mukaan ekososiaalinen sivistys on käsitteenä esitelty ensimmäisen kerran vuonna 2012, jonka jälkeen se on saanut lisää suosiota. Se sisältää luonnon ja ihmisyhteisöjen toiminnan moninaiset yhteydet ja asettaa yksilöille ja yhteisöille näihin liittyviä uudenlaisia sivistysaasteita. (Manninen & Nokelainen, 2021)

Marjatta Bardy ja Arto O.Salonen (2015) ovat esittäneet, että ekososiaalisessa sivistyskäsityksessä on oltava uusi arvojärjestys, joka asettaa ekologiset kysymykset etusijalle, sitten ihmisoikeudet ja vasta kolmanneksi vakaan talouden. Arvoja on rakennettava sen mukaan, mikä on hyvän elämän kannalta luovuttamatonta. Tottumus arvottaa hyvää elämää materiaalin kautta on haastettava. Ekososiaaliseen sivistykseen kuuluu keskeisesti keskinäisriippuvuuksien hahmottaminen, inhimillinen kasvu ja vastuullisen, kohtuullisuuden perustuvan maailmasuhteen oppiminen.

Ekososiaalista sivistystä on kuvattu KEKO-sanastossa (Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia) seuraavasti (KEKO 2015, 32, Mannisen ja Nokelaisen, 2021 mukaan): "Sivistys, johon liittyy inhimillisen kasvun kautta saavutettu ymmärrys ihmisen vapauksista ja vastuista, jotka perustuvat riippuvuuteen luonnosta ja toisista ihmisistä. Ekososiaalinen sivistys auttaa ottamaan ekologiset ja sosiaaliset kysymykset huomioon jokapäiväisessä toiminnassa sekä rakentamaan kestävää tulevaisuutta. Ekososiaaliseen sivistykseen kuuluvat kriittisyys, ajattelun taidot ja kyky asettua muiden asemaan." KEKO - Kestävän kehityksen kasvatuksen ontologia laadittiin vuosina 2014–2015. Työhön osallistui edustajia Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskuksesta, Suomen Kulttuuriperintökasvatuksen seurasta, MAPPA-materiaalipankkihankkeesta ja Sanastokeskus TSK:sta.

Laininen (2018) on puolestaan kuvannut ekososiaalista sivistystä seuraavasti: "Ekososiaalinen sivistyminen tiivistyy määritelmään ihmisestä, jolla on kyky edistää ekososiaalisen sivistyksen päämääriä sosio-ekologisen maailmansuhteen omaavana vastuullisena ja myötätuntoisena maailmankansalaisena, joka on sisäistänyt elämää ylläpitävien tekijöiden tärkeysjärjestyksen ja kohtuuden välttämättömyyden rajallisella maapallolla, joka etsii aktiivisesti yhteyden kokemusta toisten ihmisten ja luonnon kanssa rikastaen omaa ja yhteistä elämäämme, ja jolla on kyky ja halu kuvitella aidosti vaihtoehtoisia tulevaisuuksia ja tehdä niitä todeksi yhdessä muiden ihmisten kanssa."

YK:n Agenda 2030

YK:n vuonna 2015 laadittu kestävä kehityksen tavoiteohjelma Agenda 2030 ohjaa kaikkien maiden kestävä kehityksen työtä. Ohjelma tähtää äärimmäisen köyhyyden poistamiseen sekä kestävään kehitykseen, jossa ympäristö, talous ja ihminen otetaan tasavertaisesti huomioon.

Kaikki maat ovat sitoutuneet edistämään Agenda 2030:tä kokonaisuudessaan. Kantava periaate on, että ketään ei jätetä kehityksessä jälkeen.

Ohjelma sisältää 17 tavoitetta, jotka tulisi saavuttaa vuoteen 2030 mennessä:

1. Poistaa köyhyys sen kaikissa muodoissa kaikkialta.
2. Poistaa nälkä, saavuttaa ruokaturva, parantaa ravitsemusta ja edistää kestävä maataloutta.
3. Taata terveellinen elämä ja hyvinvointi kaiken ikäisille.
4. Taata kaikille avoin, tasa-arvoinen ja laadukas koulutus sekä elinikäiset oppimismahdollisuudet.
5. Saavuttaa sukupuolten välinen tasa-arvo sekä vahvistaa naisten ja tyttöjen oikeuksia ja mahdollisuuksia.

6. Varmistaa veden saanti ja kestävä käyttö sekä sanitaatio kaikille.
7. Varmistaa edullinen, luotettava, kestävä ja uudenaikainen energia kaikille.
8. Edistää kaikkia koskevaa kestävää talouskasvua, täyttä ja tuottavaa työllisyyttä sekä säällisiä työpaikkoja.
9. Rakentaa kestävää infrastruktuuria sekä edistää kestävää teollisuutta ja innovaatioita.
10. Vähentää eriarvoisuutta maiden sisällä ja niiden välillä.
11. Taata turvalliset ja kestävät kaupungit sekä asuinyhdyskunnat.
12. Varmistaa kulutus- ja tuotantotapojen kestävyys.
13. Toimia kiireellisesti ilmastonmuutosta ja sen vaikutuksia vastaan.
14. Säilyttää meret ja merten tarjoamat luonnonvarat sekä edistää niiden kestävää käyttöä.
15. Suojella maaekosysteemejä, palauttaa niitä ennalleen ja edistää niiden kestävää käyttöä; edistää metsien kestävää käyttöä; taistella aavikoitumista vastaan; pysäyttää maaperän köyhtyminen ja luonnon monimuotoisuuden häviäminen.
16. Edistää rauhanomaisia yhteiskuntia ja taata kaikille pääsy oikeuspalveluiden pariin; rakentaa tehokkaita ja vastuullisia instituutioita kaikilla tasoilla.
17. Tukea vahvemmin kestäväen kehityksen toimeenpanoa ja globaalia kumppanuutta.

Lähteitä ja lukemista

Krznaric, R. (2020). *How to be a good ancestor?* Penguin Books. Ebury Publishing, Lontoo.

Laininen, E. (2018). *Transformatiivinen oppiminen ekososiaalisen sivistymisen mahdollistajana*. Ammattikasvatuksen aikakauskirja, 20(5), 16–38. <https://akakk.fi/wp-content/uploads/AIKAK-5.2018-DIGI.6.2.19.pdf>

Manninen, J. & Nokelainen, R (2021). *Ekososiaalinen sivistys haastaa vapaan sivistystyön*. Aikuiskasvatus 2/2021. <https://journal.fi/aikuiskasvatus/article/view/109323/64152>

Nussbaum, M.C. (2019). *Taloukasvua tärkeämpää — miksi demokratia tarvitsee humanistista sivistystä?* Gaudeamus

Pihkala, P. (2017). *Päin helvettiä. Ympäristöahdistus ja toivo*. Kirjapaja.

Pihkala, P. (2019). *Mieli maassa. Ympäristötunteet*. Kirjapaja.

Värri, V-M. (2018). *Kasvatus ekokriisin aikaan*. Vastapaino, Tampere.

Verkkotekstejä

Salonen, A. O. & Bardy, M. (2015). Ekososiaalinen sivistys herättää luottamusta tulevaisuuteen. Aikuiskasvatus, 35(1), 4–15. <https://doi.org/10.33336/aik.94118>

Cantell, H. (2021). Blogikirjoitus. *Kestävä kehitys kuuluu sivistykseen, ja ajattelua on jatkuvasti uudistettava*. Kvs-säätiö verkkosivulla: <https://kansanvalistusseura.fi/blogi/kestava-kehitys-kuuluu-sivistykseen-ja-ajattelua-on-jatkuvasti-uudistettava/>

IPCC -raportti 2021 *AR6 Climate Change 2021: The Physical Science Basis*
<https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/>

Joutsenvirta, M. (2021). Sivistyminen vaatii hidastamista. Sivistyksen vapaus ja vastuu-ohjelman verkkosivulla: <http://www.vapausjavastuu.fi/maria-joutsenvirta-sivistyminen-vaatii-hidastamista/>

Miettinen, R. Blogikirjoitus (2021). *Kansallisfilosofi J. V. Snellmanin sivistyskäsite on yhä ajankohtainen*. Kvs-säätiön verkkosivulla: <https://kansanvalistusseura.fi/blogi/kansallisfilosofi-j-v-snellmanin-sivistyskasite-on-yha-ajankohtainen/>

Nieminen, E. Blogikirjoitus (2021) *Tulevaisuus ahdistaa, apua kriisiterapiasta?* Sitran verkkosivulla: <https://www.sitra.fi/blogit/tulevaisuus-ahdistaa-apua-kriisiterapiasta/>

Wallén, B. Blogikirjoitus (2021). *Kasvatus ja syväsvivistys elonkehän kiertotaloudessa*. Sivistyksen vapaus ja vastuu-ohjelman verkkosivulla: <http://www.vapausjavastuu.fi/bjorn-wallen-kasvatus-ja-syvasivistys-elonkehan-kiertotaloudessa/>

Asiantuntijoiden esittelyt

Anna Finnilä on filosofian maisteri, joka toimii Helsingin kaupunginmuseossa tiimivastaavana. Hän on erikoistunut museopedagogiikkaan, museon hyvinvointipalveluihin ja historian elävöittämiseen sekä julkaissut useita tietokirjoja lapsille.

Maria Joutsenvirta, Kauppatieteiden tohtori Maria Joutsenvirta on kestävään talouteen ja yhteiskuntaan erikoistunut tutkija ja yhteiskehittäjä. Hän on kiinnostunut dialogisesti ja monitiedollisesti edistettävästä systeemisestä muutoksesta ja transformatiivisesta oppimisesta.

Heli Kautonen, FT, toimii Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjaston johtajana. Hän on työurallaan ollut mukana kehittämässä kansallista Finna-palvelua ja muita kulttuurin ja tieteen digitaalisia verkkopalveluita. Sivistyskeskustelussa hän pyrkii tuomaan esiin kirjastojen ja muiden kulttuuriperintöorganisaatioiden – sekä niiden palveluja käyttävien ihmisten – näkökulmia.

Anna-Kaisa Koski, väitöskirjatutkija ja kuraattori, työskentelee taiteen ja ilmastonmuutoksen risteymissä Kenen ilmasto, kenen tulevaisuudet? -hankkeessa (Punos-työryhmä, 2021-2024). Aiemmin hän on työskennellyt kulttuurihistoriallisissa museoissa kehittämistehtävissä ja osallisuuden asiantuntijana.

Vesa-Matti Lahti on VTT, joka teki väitöskirjansa ympäristösosiologian alalta. Hän työskentelee Sitran ennakointitiimissä, tällä hetkellä Sivistys+-projektissa (1/2020–6/2022). Hän on erityisen kiinnostunut sivistyksen narratiivin päivittämisestä ja laajentamisesta sekä sivistysihanteen tulevaisuudesta.

Erkka Laininen DI, työskentelee suunnittelupäällikkönä Opetus-, kasvatusta- ja koulutusalojen säätiö – OKKA-säätiössä, jossa hän vastaa säätiön kestävästä kehityksen toiminnasta. Hänen missionaan on edistää koulutuksen ja oppimisen paradigmanmuutosta planetaarisen sivistyksen ja uudistavan oppimisen perustalle. Miten opimme olemaan yhtä maailman kanssa?

Riikka Leskinen, Pedagoginen informaattikko, FM / Helsingin keskustakirjasto Oodi. Leskinen koordinoi kirjaston pedagogisia palveluita ja henkilöstön osaamisen kehittämistä. Hänen kiinnostuksensa kohdistuu erityisesti informaatioköyhyyteen ja digitaaliseen kuiluun sekä yhdenvertaisuuden edistämiseen.

Jyri Manninen, KT, aikuiskasvatustieteen professori, Itä-Suomen yliopisto, dosentti, Helsingin yliopisto. Tutkimusaiheita muun muassa vapaan sivistystyön toiminta sekä aikuiskoulutuksen ja yliopistojen oppimisympäristöt. Häntä kiinnostaa sivistystyön vahva historia ja ihmettely, miksei sen eteen työskennellä nyky-yhteiskunnassa, jossa 'sivistysvaje' aiheuttaa jo monenlaisia ongelmia.

Minna Mattila-Aalto, VTT ja työn kehittämisen maisteri. Hän on hybridiryittäjä, tietokirjailija-blogisti ja toimii tutkimus- ja kehittämispäällikkönä TTS Työteho-seurassa sekä KVS-säätiön hallituksessa. Hänen tieteellinen ja toiminnallinen kiinnostuksensa kohdistuu erityisesti työelämäsivistykseen.

Ki Nurmenniemi YTM, TAM, on taidekuraattori ja -asiantuntija, perustaja Punos Taide & Tutkimus. Kin tavoitteena on vauhdittaa oikeudenmukaisia kestävyysiritymiä taiteen ja tutkimuksen keinoin. Hän tutkii taidekentän kestävyysiritymiä ympäristöalan tieteidenvälisessä tohtoriohjelmassa (DENVI-hanke, Helsingin yliopisto).

Sanna Rekola työskentelee Sitrassa Sivistys+-projektissa asiantuntijana. Hän on kiinnostunut sivistyksen merkityksistä muutosvoimana kohti kestävästä tulevaisuudesta. Lähellä sydäntä ovat myös osallisuuden ja aktiivisen kansalaisuuden teemat, systeeminen muutos ja tulevaisuusajattelu.

Marita Salo, KM, on Opintokeskus Siviksen toiminnanjohtaja ja rehtori, sekä puheenjohtaja Opintokeskukset ry:ssä. Kansalaisjärjestöjen ääni ja rooli sivistyskeskustelussa on hänelle tärkeä, sillä osallisuus ja aktiivinen kansalaisuus ovat tärkeä osa sivistisyhteiskuntaa.

Riikka Suhonen tutkii väitöskirjassaan maailmankansalaisuutta ja globaaleja ilmiöitä toisen asteen ammatillisessa koulutuksessa. Suomessa näitä teemoja voisi kutsua globaaliksi sivistykseksi, jota osallistuminen tämän päivän yhteiskunnalliseen keskusteluun ja toimintaan vaatii.

Ilona Taimela, KM, opetuskonsultti ja yrittäjä. Hän kouluttaa opetusalan henkilöstöä muun muassa monialaisten opetuskokonaisuuksien ja tutkivan oppimisen edistämiseen sekä kestäväen tulevaisuuden rakentamiseen. Ilona on ollut KVS-säätiön Etäkoulu Kulkurissa suunnittelemassa ja toteuttamassa etäopetusta Al-Holin leirin suomalaisille lapsille Syyriaan.

Björn Wallén, VM, organisaatiokonsultti on toiminut vapaan sivistystyön tehtävissä koko työuransa ajan. Hän kutsuu itseään kokemusasiantuntijaksi tuoreessa kirjassaan *Syväsisivistys* (2021), joka ammentaa ideoita mm. syväekologisesta liikkeestä. Hän toimii Vapaa Sivistystyö ry:n puheenjohtajana, tavoitteenaan vapaan sivistystyön kestävyysajattelun kirkastaminen.

Anneliina Wevelsiep on Sivistysliitto Kansalaisfoorumin pääsihteeri ja Opintokeskus Kansalaisfoorumin rehtori. Hän on sosiaalipsykologi ja aikuispedagogi, joka on toiminut eri tehtävissä vapaan sivistystyön kentällä. Kansalaisfoorumissa toteutetaan painotetusti kulttuurista sivistystyötä ja hyödynnetään taidelähtöisiä menetelmiä.